

Gods antwoorden aan Job



'Drie uur biologie voor Job'. Zo typeerde Lothar Steiger in 1965 Gods antwoord aan Job.' Gods antwoorden (Job 38-41) aan Job zijn moeilijk te begrijpen. Ook nu nog is het voor velen de vraag hoe Gods woorden in het bijbelboek Job moeten worden geïnterpreteerd. Bij het lezen van het boek Job krijg je zomaar het gevoel dat God Job geen recht doet en hem - sprekend vanuit een storm - overdondert met geweld.

H.J. Roosenbrand ■

Dit gevoel sluit goed aan bij het idee van veel mensen, ook sommige christenen, over een God die ten diepste willekeurig en gewelddadig is, vooral in het Oude Testament. Zijn mensen als het erop aan komt speelbal van een gewelddadige en willekeurige God? Het slachtoffer van een goddelijke weddenschap?

Redenen genoeg om Job 38-41 van dichterbij te bekijken. Gods antwoorden aan Job vormen samen een van de langste gedeelten uit het Oude Testament waarin God rechtstreeks aan het woord is. Is het echt zo, dat God Job alleen maar overdondert? Job heeft een serieus probleem. Trekt God zich terug op het recht van de sterkste? Mag Job blij zijn dát God spreekt, en daarmee uit? We vragen het ons af: wat is eigenlijk de betekenis van Gods antwoorden in Job 38-41?

In dit artikel wil ik ingaan op het eerste deel van Gods antwoord aan Job (Job 38:1-38). In een volgend artikel wil ik stilstaan bij de uitgebreide beschrijving van dieren in Gods antwoorden (Job 38:39-41:26). Tot slot zal ik in het derde artikel ingaan op enkele andere hoogtepunten uit het boek *Job*, waaronder de betekenis van Job 1-2 en Job 42, de nadruk op ontzag in de dienst aan God, de persoon van satan en de mening van de vrienden.

Hoogtepunt

Gods antwoorden vormen het hoogtepunt van het bijbelboek *Job*. God maakt hiermee een einde aan de serie dialogen van Job, de drie vrienden en Elihu. De dialogen van de vrienden liepen uit op niets. Daarop wijst onder andere het ontbreken van Sofars derde betoog. Wel anticiperen de dialogen op Gods spreken. Job roept in zijn laatste betoog: *Laat nu de Ontzagwekkende antwoord geven!* (NBV Job 31:25). Ook Elihu's betoog bereidt Gods spreken voor.

Tijdens het slot van zijn betoog horen we als het ware de storm waaruit God spreekt al naderen (Job 36:29-33; 37:2-5). Nadat Elihu heeft gesproken doet Job er het zwijgen toe. Dan spreekt Jahwe. Hij doet dit op eigen initiatief, terwijl de andere dialogen werden geïnitieerd door Job.

Schepper

God spreekt vanuit een storm. Hij presenteert zich tegenover Job als Schepper. In hoofdstuk 38 - Gods eerste antwoord - maakt God Job duidelijk dat Hij de aarde grondvestte, en haar verankerde op sokkels. Hij legde bovendien de zee zijn grenzen op: *tot hier, en niet verder mogen je trotse golven komen.* (Job 38:11). De poorten van dood en donker (38:17) zijn alleen God bekend. Dit geldt ook voor de plaats waar het licht vandaan komt (vers 19). Het geheel van Gods heerschappij over zijn schepping wordt zo uitgedrukt door het noemen van de contrasterende delen ervan: aarde en zee, licht en donker, boven en beneden. God beheerst zelfs de weersverschijnselen (38:22-30). Maar ook de sterren wijst Hij de weg (vers 31-32). God kent de wetten van de hemel en legt zijn orde op aan de aarde (38:33). Niet Job maar God belastte de hemel met haar bestuurstaak, namelijk het regelen van de weersgesteldheden. Gods handelen gaat gepaard met macht. Dit blijkt onder andere uit de woorden die Gods handelen in Job 38 omschrijven: ontbieden, een plaats wijzen, schudden, vastmaken, losmaken, begrenzen, bevelen, leiden, uitsturen.

Gods wereld

In Job 38 confronteert God Job (en ons) met de wereld als resultaat van Gods scheppingswerk. Keulen typeert Gods scheppingswerk in zijn proefschrift (2007) als volgt: 'tegenover Jobs



beschuldigingen dat God willekeurig handelt en het recht buigt, schetst God hoe Hij scheppend en onderhoudend opereert, op onverwachte plaatsen leven schenkt en de goddeloze straft.² Hemel, aarde en onderwereld staan onder de heerschappij van Jahwe. De vragen in Job 38-39, meestal ingeleid door het woordje *mîi* ('wie?'), zijn retorisch. Job zelf gaf namelijk al blijk van inzicht in het werk van God tijdens de schepping (o.a. Job 9:8-10). Gods vragen in Job 38 en 39 veronderstellen een antwoord dat in de meeste gevallen duidelijk is: niet Job, maar Jahwe weet de weg naar de oorsprong van het licht (38:19); alleen God kan de bliksems uitsturen (38:35). God beantwoordt de eerste serie vragen (38:4-8) bovendien zelf: Ik was het (38:9-11).

Niet eenmalig

Opvallend is verder dat Gods scheppingswerk in Job 38 niet is beperkt tot eenmalige gebeurtenissen. Gods scheppende optreden vindt steeds wéér plaats.³ Denk aan het ontbieden van morgen en dageraad, het verdelen en verspreiden van sneeuw en hagel en het voortbrengen en baren van regen, ijs en rijp. In het oudtestamentisch spraakgebruik wordt lang niet zo duidelijk onderscheiden tussen schepping en onderhouding als wij vaak gewend zijn.

Slechte mensen

God bevestigt tot twee maal toe dat het ook tot zijn scheppende taken behoort om de invloed van slechte mensen te begrenzen (38:13-15 en 40:11-13). Met het ontbieden van de dageraad schudt God boosdoeners van de aarde (38:13). Hij zorgt ervoor dat zij verstoken blijven van het licht en dat hun kracht gebroken wordt (38:15). Gods controle over dag en nacht is gekoppeld aan de manier waarop Hij slechte mensen behandelt. Bij dageraad krijgt de aarde opnieuw vorm (38:14) en wordt aan slechte mensen het licht onthouden: in het licht van de morgen wordt wat in het donker gebeurt (24:13-17) begrensd. Het is Gods taak de invloed van slechte mensen een halt toe te roepen. Voor hen is geen plaats in de wereld van Jahwe. Gods vernieuwende ingrijpen wordt ook in psalm 46:6 verwacht met het aanbreken van de morgen (vgl. ook Ps. 30:6; 90:14; 143:8). In Psalm 101:8 belooft de koning elke morgen slechte mensen in het land tot zwijgen te brengen. De taak van koning kan, zowel in Israël als daarbuiten, worden gezien als afspiegeling of afgeleide van de taak van God (zie ook Klaagl. 3:23; Sef. 3:5).⁴

Bedreigende machten

De invloed van slechte mensen kan worden gezien als bedreiging van Gods goede scheppingsorde. Net als de invloed van slechte mensen vormt ook de macht van zee en dodenrijk een constante bedreiging van Gods goede schepping. Deze invloeden worden daarom door God bestreden. In het Oude Testament, en daarbuiten, wordt de zee getypeerd als een macht, die Gods scheppingsorde bedreigt en door God bestreden wordt (Ps. 74:13; Ps. 89:10; Ps. 104:5-9; Spr. 8:29; Jer. 51:42). De 'wateren' figureren onder andere in de psalmen als macht die een persoon kunnen overmeesteren (o.a. Psalm 18; 69; 144). Farao's wagens en legermacht kwamen om in de zee, waar de wateren hen bedekten (Ex. 15). Ook in andere verhalen uit de Israël omringende culturen is dit beeld bekend. De zee wordt gezien als chaotische macht (god), die door andere goden aan het begin van de wereldgeschiedenis overwonnen wordt. Belangrijk verschil is, dat in de Bijbel dergelijke machten de vergelijking met God niet kunnen doorstaan. Alles wat in de schepping leeft, is door Hem geschapen en wordt door Hem in toom gehouden (Psalm 104:7). Onderdeel van Gods scheppingswerk is dus ook de strijd tegen machten die de schepping (steeds weer) bedreigen.

Grensgebieden

Zee, dodenrijk en de invloed van slechte mensen representeren dus machten die Gods goede schepping bedreigen. Net als zee en dodenrijk kunnen ook woestijn en wildernis worden getypeerd als contrastbeeld of grensgebied van Gods schepping. Deze gebieden zijn uitgesproken mensonvriendelijk. Zij worden bevolkt door wilde dieren. God maakt Job duidelijk dat zijn invloed reikt tot aan de grenzen der aarde. Overall treedt Hij onderhoudend en begrenzend op. Hij stelt, waar nodig, grenzen aan invloeden die zijn schepping bedreigen.

Niet als God

De vragen van God aan Job kunnen worden begrepen als demonstratie van goddelijke kracht, waaraan het Job ontbreekt. Kern van Gods antwoord aan Job is dat hij niet aan God gelijk is. Ook Kwakkel wees hier al op. In een kort artikel gaf hij speciale betekenis aan het feit dat in Job 40:9 staat: 'Heb jij net zo'n arm als God en kun jij net zo donderen als Hij.' Het gaat, met andere woorden, in het bijbelboek *Job* niet om het recht van de sterkste an sich: 'het gaat hier maar niet om het verschil tussen *Ik en jou*; het gaat om een verschil tussen *jou en God*.'⁵ Dit verschil komt onder andere tot uiting in een gebrek aan kracht aan menselijke zijde om op te kunnen treden als God: scheppend, onderhoudend, vernieuwend en waar nodig ook begrenzend.

Overmacht

De erkenning van het kwalitatieve verschil tussen God en mensen is een belangrijke kern van Gods toespraak in het boek *Job*. In Job 38-41 antwoordt God Job tot twee maal toe vanuit een storm. Gods spreken staat hiermee in een context van overmacht en oordeel.⁶ Na afloop van zijn eerste antwoord typeert God zichzelf als *sjaddaj* (40:2), een woord dat in zowel Septuaginta als Vulgata wordt vertaald met 'Almachtige'. De NBV (2004) vertaalt 'Ontzagwekkende'.⁷ De idee van het rechtsgeding dat Job wilde aangaan met God, wordt hiermee door God zelf belachelijk gemaakt. Kan iemand soms met *sjaddaj* een geding beginnen? Niemand kan Hem beschuldigen (40:2)? Dit inzicht heeft Job nu ook. Hij doet er verder het zwijgen toe (40:3-5). Jobs antwoord op Gods tweede betoog is hierop een vervolg. Jobs vernieuwde inzicht blijkt hier uit de erkenning dat niets buiten de macht van Jahwe ligt (42:2). In 42:6 neemt Job afstand van zijn beperkte manier van spreken (tegen)over God. De vertaling van Job 42:6 is omstreten. Typerend voor oudere opvattingen is de mening dat Job spijt betuigt over wat hij in de voorgaande hoofdstukken heeft gezegd, terwijl hij 'in stof en as' zit. Maar de verbinding met 42:7 (waarin God in woede ontbrandt tegen Elifaz omdat zij niet juist over God hebben gesproken) verloopt dan stroef. De uitdrukking 'in stof en as' kan echter ook worden begrepen als wijzend op de nietigheid van de mens (vgl. Job 30:19). Job moet erkennen: naast Jahwe is er niemand (ook Job niet) die is als God.

Tot slot

God maakt Job duidelijk dat er een kwalitatief verschil bestaat tussen Jahwe/God en Job/mensen. Natuurlijk mag Job klagen na wat hem is overkomen. Maar Job was zeker van zijn onschuld (Job 23; 31). Vanuit zijn (beperkte) perspectief restte hem niets anders dan God, die normaal gesproken garant staat voor een goede en rechtvaardige wereld, te zien als een willekeurige en gewelddadige macht (o.a. Job 23:15). Job hield God dus verantwoordelijk voor zijn lijden. Volgens Job behandelde God hem als een *rasja* (een slecht mens). Job riep God dan ook ter verantwoording, ook al wist hij dat hij het tegen Hem zou afleggen (Job 9). Maar Job mocht Jahwe's 'godheid' niet in twijfel te trekken. Met Hem een rechtsgeding aangaan is inderdaad onmogelijk (vgl. Job 9). In zijn antwoord aan Job reageert God op Job. Tegenover Job die na wat hem is overkomen God beschuldigt, schetst God een tegenbeeld. Hij wijst op zijn scheppingswerk, waarin Hij zowel leven geeft als bedreigende machten in toom houdt en bestrijdt. Hoewel God Job uiteindelijk herstelt in (meer dan) zijn vroegere glorie, kwam Job niet te weten waarom hem dit alles moest overkomen. Hierover weten de lezers van het

bijbelboek *Job* meer. Die kennen ook de gebeurtenissen van Job 1 en 2. Na zijn beschuldigingen moest Job zich eerst opnieuw schikken in de juiste verhouding tot God: erkennen dat God almachtig is. Job moest het doen met Gods antwoord. Ook toen het nog géén zien maar wel geloven was.

Hans-Jan Roosenbrand is afgestudeerd aan de Theologische Universiteit te Kampen. Hij woont te Zwolle.

Noten:

1. *Drei Stunden Naturkunde für Hiob*, L. Steiger, Die Wirklichkeit Gottes in unserer Verkündigung, in: M. Honecker/ders. (Hgg.), *Auf dem Wege zu schriftgemäßer Verkündigung*. FS H. Diem (BEvTh 39), München 1965, 143-177, 160.
2. Keulen, Emke Jelmer, *God-talk in the Book of Job. A Biblical Theological and Systematic Theological Study into the Book of Job and Its Relevance for the Issue of Theodicy*, Proefschrift Rijksuniversiteit Groningen, 2007, 163.
3. S. Paas wees ook al op het feit dat scheppen in het Oude Testament niet alleen te maken heeft met het eerste begin (iets uit niets tot aanzijn roepen). Het gaat ook om vernieuwen en in stand houden. S. Paas, *Schepping en Oordeel. Een onderzoek naar scheppingsvoorstellingen bij enkele profeten uit de achtste eeuw voor Christus*, Heerenveen: Groen, 1998, 90.
4. Het kan natuurlijk ook andersom: Gods hulp in de morgen als afspiegeling van de praktijk van rechtspraak, die (vroeg) in de morgen plaatsvindt. Zie hierover G. Kwakkel, *According to my Righteousness. Upright Behaviour as Grounds for Deliverance in Psalms 7, 17, 18, 26 and 44*, Leiden: Brill, 2002, 98 (noot 98).
5. Kwakkel, 'Het recht van de sterkste?', in: *Ellips 28/244* (juni 2003), 33.
6. In verschillende bijbelteksten heeft storm duidelijk te maken met Gods ingrijpen en oordeel, bijvoorbeeld in Jesaja 29:6; 40:24; 41:16; Jeremia 23:19; 30:23; Ezechiël 13:11,13 en in Zacharia 9:14.
7. Het woord komt 48 keer voor in het Oude Testament, waarvan 31 keer in het boek Job. De etymologie is nog steeds omstreten. Zie Koehler & Baumgartner, *The Hebrew and Aramaic Lexicon of the Old Testament* (HALOT), Volume II, Leiden: Brill, 2001, 1421-1422.



uit de kerken

Ijmuiden (samenwerkingsgemeente vrijgemaakt en christelijk-gereformeerd) - **beroep aangenomen**: B. van Veen te Lisse

Nieuw adres - Prof. dr. E.A. de Boer: Vloeddijk 151, 8261 GL Kampen